

Проблема отримання, відтворення, переробки та видозміни інформації у вербальній формі у свідомості людини, що стала домінуючою у сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях [1; 3; 6; 9 тощо], зумовлює сьогодні нові підходи, аспекти у вивченні концептів. Їх аналіз як понять «життєвої філософії» [1], як «вербалізовані культурні смисли» [3], як фрейми свідомості дозволили виявити різні закономірності функціонування мовної пам'яті. Проте складний багатовекторний, трансцендентальний процес концептуальної категоризації світу потребує подальших досліджень.

Серед найпоширеніших та найдосліджувальних концептів виявляються комплекси понять етичного, естетичного, філософського змісту («обов'язок, гідність, любов, щастя, свобода, краса, людина тощо») [9]. Вивчення форм вербальної репрезентації численних концептів у лінгвістичних традиціях дозволило висунути гіпотезу: фрейми структурують концепти переважно у формі бінарних опозицій: життя/смерть, розумний/дурень, краса/потвора тощо. Комплементарні антонімічні пари, безперечно, не вичерпують зміст фрейму, а лише виступають своєрідним каркасом, навколо якого систематизуються ядерні та периферійні значення.

Мета і завдання статті полягає в тому, щоб перевірити припущення про бінарність структурування концептів у мовній свідомості українців. Безперечно, межі статті не дозволяють детально відтворити пріоритетні смисли, ознаки, складові компоненти опозиційних концептів, а лише зумовлюють порушення проблеми та висунення гіпотези на конкретному матеріалі.

Наша гіпотеза ґрунтується на результатах вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту, в якому брали участь 200 інформантів різного віку, соціального статусу, різних професій, а також гендерної характеристики. Учасники експерименту добирали вербальні асоціації до слів: життя, смерть, розумний, дурний, любов, ненависть, комедія, трагедія, здоровий, хворий. Отримані результати дозволяють висловити припущення про тенденції категоризації фрагментів картини світу. Аналіз функціонально-асоціативних полів підтверджує думку про бінарність концепту, що зберігається у свідомості українців.

Ключовими онтологічними, екзистенційними концептами є протиставлення «життя/смерть». Існування виступає центральною концептуальною ознакою, що протиставлена смерті як припиненню цього існування [5, с. 361].

У метафоричному представленні концептів (за результатами вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту) дихотомія *життя/смерть* співвідноситься з аналогами емоційними «*щастя/горе*», психоемоційними «*метушня/спокій*», міфологічними (міфопоетичними) «*річка/земля*», часовими «*початок/кінець*».

Ядром функціонально-асоціативного поля життя виступає емоційне тлумачення концепта. Це виявляється у вербальних реакціях парадигматичних («*радість*», «*завжди радість*», «*щастя*», «*прекрасний час*», «*можливість радити*») і синтагматичних («*щаслива*»), що підтверджує думку Ю. С. Степанова про основну особливість концепта – його емоційне переживання [9, с. 41]. Зазначені асоціації складають 54% отриманих реакцій та виявилися поширеними серед інформантів 20-30 років. Визначення змісту життя виявляється у асоціаціях «*сім'я*», «*діти*», «*кохання*», що становить 10% від отриманих вербальних реакцій. Сприйняття життя у процесуальному вимірі: як «*бурхливої річки*», «*поки мислю – існую*», а також в онтологічному аспекті: «*сумніви*», «*хвилювання*» переважає серед інформантів 30-50 років. Прецедентні феномени виявилися незначущими, проте кілька вербальних реакцій апелювало до культурної спадщини: життя – «*миль між минулим і майбутнім*». Асоціативна інтерпретація концепту *смерть* складається з двох основних семантичних груп: Перший клас – її уявлення, тлумачення, спроба відтворення (на протигагу життя): «*чорна діра*», «*завершення*», «*пуста*», «*перехід*», «*відсутність життя*», «*життя в іншому світі*». Інша група асоціацій відтворює сприйняття смерті живими: «*траур*», «*горе*», «*сльози*», «*біль людей, які кохають*». Зазначені групи вербальних реакцій складають 87%, і обидві належать до ядерної зони функціонально-асоціативного поля. Філософське розуміння явища виявляється у реакціях «*неминучість*», «*кінець місії*», що також виступає альтернативою життя, а емоційна відповідь «*радість*» може тлумачитися і як перенесення цінностей життя, і як епатаж.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує думку Н. Новікової про те, що «концепти *життя* та *смерть* вступають у відношення зіставлення та включення, їх концептосферичні поля взаємопроникливі один в одного» [7, с. 19], вступають своєрідним підґрунтям для утворення подальших опозицій.

Концепти *розумний/дурень* відтворюють оцінку людини – як її інтелектуального потенціалу, так і життєвого досвіду, адекватності поведінки у певній ситуації тощо. Аналіз Н. М. Сергєєвої структури концепту «розум» у російській мовній картині світу не виявив чіткого співвідношення з його опозиційним значенням [8]. За результатами психолінгвістичного експерименту, опозиція *розумний/дурень* співвідноситься з протиставленням *людина/тварина*, *здатний мислити/ не здатний мислити*, *цікавий у спілкуванні / не цікавий у спілкуванні*, *спочатку подумав, а потім зробив/ спочатку зробив, а потім подумав*, а також *я/він*, *о-о-о/м-да-а-а*. Отже, ознака виявляється у процесуальному вимірі, у протиставленні людини іншим живим істотам (себе – всім іншим), емоційній реакції. Функціонально-асоціативне поле «*розумний*» складається з ядра, що містить семи – «*людина*» – всього 24%, причетність до науки («*учений*», «*академік*», «*професор*», «*філософ*», «*Ейнштейн*») – всього 23%, наявність знань («*володіє знаннями*», «*має достатньо знань*», «*добре вчився*», «*добре поінформований*») – всього 19%, здатність використовувати знання («*здатний мислити*», «*цікавий у спілкуванні*», «*самостійно думає і приймає рішення*») – всього 18,5%, положення в суспільстві («*керівник*») – всього 9%. Оцінка наявності знань може мати і негативну оцінку («*заучка*», «*ботанік*»). Периферійну частину складають поодинокі вербальні реакції, що відтворюють емоційну оцінку («*преlestь*», «*о-о-о*»), вікову або гендерну приналежність («*чоловік*», «*старий*», «*дитина*»), інші соціальні характеристики («*не п'є*»). Функціонально-асоціативне поле «*дурний*» також складається переважно з парадигматичних реакцій, що називають тварин («*тварина*», «*папуга*», «*мишенятко*», «*тюлень*», «*цуценятко*», «*лис*»). У зазначених відповідях (їх 22%)

переважає іронічно-пестлива оцінка. Вербальні реакції тяжіють до метафоризації, аналогії з людиною, проте інтерпретація може бути різною. Асоціації з людьми як носіями ознаки є такі: міфопоетичний образ («Іван Дурак»), лайлива характеристика («тупий», «тупик», «ідіот» «дурень»), прецедентний феномен («блондинка»), оцінка за діями («хвальчо», «не вміє думати», «не орієнтується в ситуації»), конкретні персоналії («Буш Д.», «Президент»), визначення за віком («дитина», «першокласник»). В цілому, такі асоціації найбільш поширені, складають 27%, входять до ядерної зони. Маргінальну групу складають синтагматичні асоціації, де дурними (=нерозумними) визначаються «вчинок», «положення», «дії», «текст». Динамічна оцінка дій, що визначаються як нерозумні, утворює периферію, представлені поодинокими, проте цінними зауваженнями: «не здатний мислити», «не цікавий у спілкуванні», «спочатку зробив, а потім подумав», «не орієнтується в ситуації».

Бінарна опозиція любов/ненависть розроблена у лінгвокогнітивній літературі [2; 3]. За результатами нашого дослідження дихотомія співвідноситься з протиставленнями «двоє/один», психологічною оцінкою «прийняття/відторгнення», метафоричним образом – «лotos/суха гілка», трансформованою парою «день/ніч» у «світло/ніч». Об'єднує опозицію вербальна реакція «боротьба». В українській мовній свідомості переважають відтворення станів і процесів, пов'язаних з коханням: «пристрасть», «поцілунок», «секс», «вогонь», «задоволення»; узагальнення позитивної емоції: «щастя», «прекрасне почуття», «чудово». Метафоричним ядром відтворення емоції є образ світла, сонця: «світло, світло душі, сонце». Оцінка кохання у буттєвому, психологічному планах спостерігаємо у таких вербальних реакціях: «взаємо порозуміння», «вибір», «прийняття рішення». За спостереженнями Балашової О. Ю. [2, с. 111-129], російській мовній свідомості більш притаманним є фокусування емоцій, різних відтінків почуттів суб'єкта, на відміну від американців, що більше уваги приділяють об'єктові почуття. Варто відзначити, що, за результатами нашого дослідження, українській мовній свідомості також притаманно відтворення емоцій, почуттів суб'єкта, проте поширеними є філософсько-психологічні узагальнення. Ця група вербальних реакцій є маргіальною (15,3%), вона маркована соціально – була відтворена чоловіками 25-39 років. Функціонально-асоціативне поле «ненависть» містить такі ядерні семантичні зони: відповідний емоційний стан «злість» (з модифікаціями «зло», «лють», «гнів»), вияв негативного стану «крик». На периферії виявилися вербальні реакції, що характеризують об'єкт ненависті «ворог», «оточуючі».

Дихотомія комедія/трагедія не була предметом окремого дослідження. Її сприйняття та відтворення реалізується у двох площинах: буттєвій та художній. Буттєва інтерпретація бінарних концептів відповідає опозиції «сміх/сльози», «радість/горе»; художня віддзеркалює театральне, кіномистецтво, а вербальні реакції більше об'єднують опозицію: «театр», «кіно», «сцена», «хаос», «маска». Маргіальними є реакції на стимул комедія – «бабуся», «балаган», «базар». Художня площина актуалізується при вербальних реакціях на слово-стимул «трагедія». Поряд з ядерними реакціями «сльози», «горе», «сум» виявилися реакції «театр», «кіно», «сцена», «маска», а також периферійні – «Шекспір». Детальніший опис функціонально-асоціативного поля концептів є таким. До ядра концепту «комедія» належить емоційна вербальна реакція «сміх», що складає 62%, а також синонімічні «радість», «анекдот». Периферію складають протилежні реакції («трагедія»), паралель з іншими реаліями («балаган», «базар») або конкретними особами, відомими лише реципієнтам («бабуся»). Ядро концепту «трагедія», як зазначалося, становить сприйняття відповідних моментів життя (62%) і мистецтво відтворення (34%), де периферію складають реакції Шекспір і жанр. Як бачимо, театральне мистецтво повніше асоціюється з трагедією в мовній свідомості українців.

Бінарні концепти «здоровий/хворий» співвідносяться з опозиціями «радість/горе», «веселий/сумовитий», «щасливий/нещасливий», «рідко хворіє», «спортсмен/пенсіонер»; об'єднує дихотомію вербальна реакція «людина», «зуб». Ядерну зону функціонально-асоціативного поля «здоровий» становлять відповіді, пов'язані зі спортом «спорт», «спортсмен», «атлет», що складає 43%. Не менш поширеною вербальною асоціацією є емоційне відчуття здорового стану «радість», «щастя», «життєрадісний», «веселий», що становить 41%. Маргіальну зону утворюють синтагматичні асоціації, де прикметник *здоровий* узгоджується з іменниками «сон», «гумор», «чоловік», «дитина», що відтворюють гендерну та вікову характеристику людини, її фізичний стан та інтелектуальний вияв. Периферію складають асоціації, що певним чином зумовлюють стан «той, хто не палять», «спокійний», або вказують на повторюваність дії «що рідко хворіє». Ядром парадигматичних асоціацій до стимула «хворий» виявилась вікова та соціальна характеристика людини «старий», «пенсіонер», вияв хвороби «каліка», емоційний стан як при хворобі «нещасний», «сумовитий», так і при вигляді хворого «співчуття», «занепокоєння». В цілому ці групи асоціацій складають 59%. Маргіальну зону утворюють вербальні реакції, що називають вияв хвороби та ліки: «температура», «кашель», «колдрекс» (12%). До периферії належать переважно синтагматичні поодинокі асоціації: «зуб», «кіт» тощо.

Таким чином, переважна більшість концептів зберігається у мовній свідомості у вигляді бінарних опозицій, що є підґрунтям для подальшої структуризації фрейму. Переважно ключові дихотомії співвідносяться з численними паралелями, які відображаються в емоційному контексті. Розглянуті бінарні концепти – життя/смерть, розумний/дурний, любов/ненависть, комедія/трагедія, здоровий/хворий – відтворюються у свідомості мовців паралельно з опозиціями радісний, щасливий/нещасний. Принципових соціальних (вікових, гендерних та ін.) відмінностей у вербальних реакціях інформантів не виявлено. Винятком є відтворення концептів «життя/смерть», які в онтологічному, філософському аспекті були представлені чоловіками середнього віку.

Використана література

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека – М.: Школа «Языки русской культуры», 1999.
2. Балашова Е. Ю. Любовь и ненависть // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 111-129.
3. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004.
4. Зайчук Н. А. Концепты «жизнь» и «смерть» как конкретные мифологемы и абстрактные философские категории в русской мифологической картине мира (на материале русских народных загадок) // Мова і культура (Науковий щорічний журнал) – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. 7. – Т. IV. – Ч. 2. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. – С. 127-139.

5. Ипанова О. А. Жизнь // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 356-370.
6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004.
7. Новикова Н. А. Концептуальная диада «жизнь – смерть» и ее языковое воплощение в русской фразеологии, паремииологии и афористике: Автореф. дис. ... канд. филол. наук – Череповец, 2003.
8. Сергеева Н. М. Ум и разум // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 210-223.
9. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997.
10. Чернейко Л. О., Хо Сон Тэ Концепты ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ как фрагменты русской языковой картины мира // Филологические науки. – 2000. – № 5. – С. 50-59.

Семенчук А. Б.

ТЕРОРИЗМ, АНТИТЕРОРИЗМ І АНГЛІЙСЬКА МОВА: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ ОНОМАСТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Міжнародний тероризм є однією з найактуальніших проблем сьогодення. Він являє собою загрозу правам людини, верховенству права і демократії, внутрішній і міжнародній безпеці, тому тероризм вимагає вивчення й аналізу, посилення рішучості і багатостороннього співробітництва [5, с. 79]. Початок ХХІ століття часто називають епохою антитерористичних війн, особливо проти «ісламського екстремізму» [2, с. 192]. Ця боротьба сприяла інтенсивному поповненню словникового складу англійської мови, в тому числі й за рахунок іншомовних надходжень як з арабської мови, так і з мов інших мусульманських країн. Цей факт зумовлює **актуальність** вивчення процесу інтеграції запозичених неологізмів до складу англійської мови.

Значну увагу збагаченню словникового складу англійської мови за рахунок іншомовних надходжень приділяли такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як Ю. О. Жлуктенко, Ю. А. Зацний, В. І. Заботкіна, С. В. Семчинський, Р. Барнхарт, Д. Ейто, Д. Грін, С. Морт. Лексичне запозичення ставало предметом дослідження в наукових працях таких лінгвістів, як: Л. Блумфілд, Д. Будагов, У. Ванрайх, В. Гумбольдт, О. А. Корнілов, Л. П. Крисін, Д. Ю. Логте, М. М. Маковський, С. В. Семчинський та ін.

Об'єктом нашого дослідження постають особливості функціонування англійської мови, пов'язаних з тероризмом. Предметом є сукупність зв'язків між шляхами поповнення словникового складу сучасної англійської мови за рахунок неологізмів сфери тероризму. Матеріалом дослідження є вибірка неологізмів зазначеної сфери із таких друкованих періодичних видань мови оригіналу, як: Newsweek, The Economist, The Guardian, National Review, The Atlantic Monthly, The Daily Telegraph.

Метою цієї статті є простежити особливості функціонування найменувань екстремістських ісламських рухів та організацій, в сучасній англійській мові. Мета роботи зумовлює виконання таких завдань: а) простежити семантичну еволюцію назв рухів та організацій в англійській мові; б) виявити участь досліджуваних ономастичних одиниць у словотворчих та фразотворчих процесах.

За своїми масштабами усі екстремістські рухи та організації можна поділити на три групи: а) глобальні (*al-Qaeda*); б) регіональні (*Taliban, Hamas, Hizbollah*); в) локальні (*Fatah*). Слід зазначити, що такий поділ є досить умовним. Наприклад, після подій 11 вересня 2001 року адміністрація Буша поставила на один рівень такі «регіональні» угруповання, як Хезболлах (*Hizbollah*), Хамас (*Hamas*) та глобальну терористичну організацію Аль-Каїда (*al-Qaeda*) [7, с. 24]. По суті, ісламський екстремізм становить небезпеку усій світовій спільноті і несе відповідальність за більшість терористичних актів у світі [6, с. 369]. У зв'язку з цим необхідно зауважити, що навіть невеликі радикальні угруповання сьогодення можуть у майбутньому перетворитися на глобальну терористичну організацію, як це сталося свого часу з Аль-Каїдою.

Розглянемо, насамперед, назву екстремістської організації «Аль-Каїда» (*al-Qaeda*). До подій 11 вересня 2001 року в уряді США дуже мало людей чули про неї, тому спочатку ця лексема була просто «екзотизмом», який позначав радикальне угруповання на Близькому Сході. Вереснева трагедія перетворила Аль-Каїду на терористичну організацію номер один у світі, а її назва увійшла до мов багатьох країн світу, в тому числі й до англійської.

Зупинимося докладніше на особливостях асиміляції лексеми *Al Qaeda* в англійській мові. Перш за все слід відзначити семантичну еволюцію зазначеної одиниці, оскільки, на думку спеціалістів, Аль-Каїда (*al-Qaeda*) перестала існувати у своїх традиційних рамках, перетворившись на символ, на ідейний генератор боротьби, що ведуть радикальні елементи від її імені [10, с. 24]. Крім того, що назва цього угруповання вступає у численні словотворчі та синтагматичні зв'язки як у своїй повній (*al-Qaeda*), так і у скороченій формі (*Qaeda*). У другому випадку – *Qaeda* – можна говорити про втрату арабського елемента *al-* як показника асиміляції цієї лексеми до англійської мови.

Вважаємо доцільним представити таку тематико-семантичну класифікацію всіх слів і словосполучень, що утворилися на основі лексеми *al-Qaeda (Qaeda)*: а) найменування членів Аль-Каїди; б) новоутворення, що відбивають зв'язок з Аль-Каїдою; в) похідні, що позначають стратегію і тактику Аль-Каїди.

Насамперед зупинимося на мовних одиницях, які вживаються для найменування членів цієї організації. Загальними позначеннями людей, які належать або пов'язані з організацією Бен Ладена, виступають одиниці *al-Qaeda people, al-Qaeda men*. Інші словосполучення мають більш конкретні значення. Так, словосполучення *al-Qaeda figures* використовують для позначення впливових членів цього угруповання. Бойовиків організації Аль-Каїда, тобто безпосередніх виконавців терористичних акцій, називають *Qaeda fighters*, серед них можна виділити професіоналів, які займаються оперативною роботою – *al-Qaeda operatives*.

Наступна низка неологізмів включає мовні одиниці, які відбивають зв'язок з Аль-Каїдою. Це, перш за все, словосполучення *al-Qaeda followers*, що використовують для позначення прибічників та послідовників цього угруповання. Лексема *al-Qaeda-related* позначає «пов'язаний з Аль-Каїдою». Близьким за значенням до вищезгаданої лексеми є новоутворення *al-Qaeda-aligned*. Його використовують для характеристики угруповань, що діють спільно з Аль-Каїдою. Синонімічним лексичній одиниці *al-Qaeda-aligned* є словосполучення *al-Qaeda*